

Robert Townson és a magyar koleopterológia hajnala

MERKL OTTÓ

Magyar Természettudományi Múzeum Állattára, H-1088 Budapest, Baross u. 13.

ROBERT TOWNSON (1762–1827) angol utazó és természettudós 1793-ban körutazást tett Magyarországon. Útjáról 1797-ben, Londonban „Travels in Hungary with a short account of Vienna in the year 1793” címmel egy könyvet közölt. E könyv számos (főleg az ásványtan, a botanika, az állattan és a „szociológia” tárgykörébe vágó) tudománytörténeti jelentőségű adatot és megfigyelést tartalmaz, s egyben az egyik legátfogóbb beszámoló a 17. század végének Magyarországról.

Ennek ellenére a könyv magyarul még nem jelent meg, de az új tudományos eredményeinek feldolgozása megkezdődött. A könyv megjelenésének 200 éves évfordulója tiszteletére a Magyarhoni Földtani Társulat Tudománytörténeti Szakosztálya és Alföldi Szervezete, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Debreceni Akadémiai Bizottságának Meteorológiai Szakbizottsága emlékülést rendezett, amelyet 1997. szeptember 26-án tartottak Debrecenben.

TOWNSON könyvének függeléke (Appendix) „Entomologia” cím alatt bogárfajok és változatok listáját közli. A taxonok sorszámozva vannak, és a lista 396-tal végződik. A számok sorrendje azonban helyenként következetlen, bizonyos számok hiányoznak, mások pedig kétszer szerepelnek (mindezek okai ismeretlenek). Ha pontosan megszámláljuk, végül is 352 taxont találunk. Sem HANÁK (1849), sem KUTHY (1897) nem számolták meg újra a taxonokat, így mindketten a 396-os számot említik könyvükben. Sajnos a lista csupán az előkerült taxonokat sorolja fel (egyres fajok esetében latin nyelvű jegyzetekkel kiegészítve), a pontos lelőhelyeket nem közli. A könyv fő szövegéből azonban kiderül, hogy bizonyos fajokat a Kárpátok területén (tehát a mai Magyarországon kívül) figyelt meg.

TOWNSON 14. a tudomány számára új faj leírását adja (1. táblázat), és ezek közül néhányat, valamint néhány korábban leírt fajt rézmetszeten ábrázol. A 14 új faj közül tíznél a szabályos kettős nevezéktant alkalmazta, a fennmaradó négyenél azonban a latin fajnév helyett „Nov. Spec.” található. A 10 új fajnév közül 5 megtalálható a Junk & Schenkling Katalógusban, amely az eddig megjelent egyetlen teljes bogárkatalógus. Mind az 5 név már korábban leírt fajok szinonimája. Öt név azonban nem szerepel a katalógusban. Ennek két oka lehetséges. A katalógus egyes szerzői talán nem ismerték TOWNSON könyvét, vagy pedig nem tudták azonosítani TOWNSON fajait. A leírások ugyanis a korban szokásos módon nagyon rövidek, a rajzok pedig az egyes bogarakat természetes nagyságban ábrázolják, tehát egészen aprók. A bizonyító példányok vizsgálata megkönnyítené az egyes fajok azonosítását, sajnálatos módon azonban TOWNSON példányainak holléte ismeretlen. A függelékben közölt listán kívül TOWNSON a főszövegben is említ fajokat, ezek között már nemcsak bogarak, hanem egyéb rovarok, így lepkék és legyek is találhatóak. Nagy értékük ezeknek a közléseknek, hogy esetükben a rovarfajok lelőhelye is megállapítható.

1. táblázat. Robert Townson „Travels in Hungary...” című könyvének Appendix-ében leírt új bogárfajok

Table 1. New beetle species described in the Appendix of the book „Travels in Hungary...” by Robert Townson

Sorszám	Oldal	Townson által adott név	Valid (ma használatos) név	Család
73	458	<i>Coccinella humeralis</i>	<i>Exochomus nigromaculatus</i> (Goeze, 1777)	Katicabogarak – Coccinellidae
74	458	<i>Coccinella</i> nov. spec.?	?	Katicabogarak – Coccinellidae
130	460	<i>Cistela rufa</i>	<i>Isomira murina</i> (Linnaeus, 1758)	Gyászbogarak – Tenebrionidae
151	462	<i>Cryptocephalus flavicollis</i>	?	Levélbogarak – Chrysomelidae
215	466	<i>Buprestis formosa</i>	<i>Anthaxia fulgurans</i> (Schrank, 1789)	Díszbogarak – Buprestidae
217	466	<i>Buprestis megacephala</i>	?	Díszbogarak – Buprestidae
253	467	<i>Cerambyx</i> nov. spec.?	?	Cincérek – Cerambycidae
280	469	<i>Saperda coelestis</i>	<i>Phytoecia coerulea</i> (Scopoli, 1772)	Cincérek – Cerambycidae
282	469	<i>Cerambyx</i> nov. spec.?	?	Cincérek – Cerambycidae
288	469	<i>Cerambyx</i> nov. spec.?	?	Cincérek – Cerambycidae
291	470	<i>Saperda atomaria</i>	<i>Pilemia hirsutula</i> (Frölich, 1793)	Cincérek – Cerambycidae
362	473	<i>Attelabus efferans</i>	?	Eszelények – Attelabidae
364	473	<i>Attelabus calibatus</i>	?	Eszelények – Attelabidae
385	476	<i>Curculio maculatus</i>	?	Ormányosbogarak – Curculionidae

A fajok a 2. táblázatban láthatók, közülük csak egyet emelek ki, a nagyfejű csajkót. TOWNSON ezt írja róla:

„E balszerencse-sorozat után egy kis szerencsével vigasztalódtam. Egy mezőn, *haud procul a pago Bogdon in vino aquoso acido & pane sicca brunnea abundante* [nem messze a savanyú, vizes borban és száraz barna kenyérben bővelkedő Bogdány falutól – MERKL O.], életemben először és ez idáig utoljára láttam, méghozzá nagy tömegben a *Lethrus cephalotest* [nagyfejű csajkó – MERKL O.]. A *Scarabaeus sacer*hez és más *Scarabaeus*okhoz hasonlóan lyukakat csináltak a földbe. Majdnem mindegyik, amelyiket láttam, valami zöldet tartott szájában, némelyiknél ez az *Alchemilla vulgaris* volt. Mikor megmutattam őket egy szőlősgazdának, ő átkokat szórt rájuk, s azt mondta nekem, hogy azok sok kárt okoznak a szőlőkben. Nem tudom, hogy vajon közönséges *Scarabaeus*nak tartotta-e őket, de Bécsben ezeket igen ritka rovaroknak tartják, melyek csak a királyság legdélibb részén található meg. TOMBACHER katalógusában 40 krajcár az értékük, ami 16-17 pennynek felel meg.”

Az idézetben említett MATTHEUS TOMBACHER egy osztrák rovarkereskedő volt, s róla TOWNSON a következőket közli:

„Tombacher, egy rendkívül becsületes, ám szegény férfiú, rovarokat árul. Mivel árai alacsonyok, s a rovarok közül sok nem él szigetünkön, úgy gondolom, hogy entomológusaink örömére szolgálhat az, ha rendelkezhetnek Coleoptera katalógusának egy másolatával, melyben az árak is föl vannak tüntetve. Az ár osztrák pénzben értendő. Egy gulden [forint – MERKL O.] körülbelül két shilling, s hatvan krajcár egy gulden. Címe: *Mattheus Tombacher, Insekten Handler, auf der Weiden, Vienna.*”

2. táblázat. Robert Townson „Travels in Hungary...” című könyvében lelőhellyel említett rovarfajok
Table 2. Insect species and their localities mentioned in the book „Travels in Hungary...” by Robert Townson

Fejezet	Townson által használt név	Mai név	Rovarrend	Lelőhely
2	<i>Donacia aquatica</i>	<i>Donacia aquatica</i>	Coleoptera	Egyed
	<i>Tipula</i> sp.	<i>Tipula</i> sp.	Diptera	
	<i>Bombix pavo</i>	<i>Saturnia pyri</i>	Lepidoptera	
3	<i>Lethrus cephalotes</i>	<i>Lethrus apterus</i>	Coleoptera	Dunabogdány
3	<i>Lamia morio</i> 2 változata	<i>Dorcadion aethiops</i>	Coleoptera	„Hegyek Esztergommal szemben”
		<i>Dorcadion fulvum</i>	Coleoptera	
4	<i>Curculio cynarae</i>	<i>Larinus cynarae</i>	Coleoptera	„Buda mögötti hegyek”
	<i>Curculio bardanae</i>	<i>Lixus bardanae</i>	Coleoptera	
	<i>Lamia tristis</i>	<i>Dorcatypus tristis</i>	Coleoptera	
	<i>Papilio mnemosyne</i>	<i>Parnassius mnemosyne</i>	Lepidoptera	
6	<i>Lucanus cervus</i>	<i>Lucanus cervus</i>	Coleoptera	Parád
	<i>Cerambyx heros</i>	<i>Cerambyx cerdo</i>	Coleoptera	
15	<i>Papilio apollo</i>	<i>Parnassius apollo</i>	Lepidoptera	Zöld-tó (Magas-Tátra)
	<i>Leptura quadrimaculata</i>	<i>Pachyta quadrimaculata</i>	Coleoptera	
15	<i>Papilio urticae</i>	<i>Aglais urticae</i>	Lepidoptera	Fehértavi-csúcs (Magas-Tátra)
	<i>Stratiomys nigricans</i>	?	Diptera	

Történetileg hogyan illeszkedik TOWNSON munkája a hazai koleopterológiába? Az első magyarországi bogarászati közlésre SCOPOLI (1772) könyvében bukkanunk, amely új bogárfajok leírásával foglalkozik, s közülük 18 Magyarországról származik, bár igen valószínű, hogy a mai határokon kívüli területekről. Ugyanez a helyzet OLIVIER (1789) (3 magyar bogárfaj) és CREUTZER (1799) (2 magyar bogárfaj) könyvével. PILLER & MITTERPACHER (1783) nagyszerű könyve 42 új bogárfajt írt le, s az általuk adott nevek nagy része ma is érvényes, valid fajnév, ám a vizsgált terület ma Horvátországhoz tartozik. Egy névtelen szerző (Anonymus 1792) 74 bogárfajt közölt Bars megyéből, amely szintén kívül esik a mai Magyarország területéről.

Az 1800 előtti időkből csupán két munka tartalmaz olyan adatokat, amelyek valóban a mai Magyarországról származnak. Az egyik CONRÁD JÓZSEF (1782) cikke, aki 30, zömmel lemezescsápú bogarat sorolt fel Sopron környékéről. A másik pedig ROBERT TOWNSON (1797) könyve, amelynek imponálóan gazdag fajlistája és néhány lelőhelyadata az első átfogó koleopterológiai közlésnek tekinthető Magyarországról.

Köszönetnyilvánítás. Köszönöm DR. RÓZSA PÉTERNEK (Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen), amiért felhívta a figyelmemet ROBERT TOWNSON könyvére, valamint lehetővé tette, hogy a könyv általa készített és a jelen dolgozat írásakor még csupán számítógépen rögzített magyar fordítását használhassam. A munkát az OTKA (T-017699) támogatása segítette.

Irodalom

- ANONYMUS (1792): Beitrag zur Entomologie von Ungarn. – Neues Ungarisches Magazin 2: 337.
- CONRAD J. (1782): Bemerkungen über die Entomologie überhaupt; nebst Beyträgen zur Kenntniß der um Oedenburg befindlichen Insekten. – Ungarisches Magazin 2: 5–19.
- CREUTZER C. (1799): Entomologische Versuche. – Karl Schaumburg und Comp., Wien.
- HANÁK J. (1849): Az állattan története és irodalma Magyarországon. – Lukács Nyomda, Pest.
- KUTHY D. (1897): Ordo Coleoptera. – In: A Magyar Birodalom Állatvilága. (Fauna Regni Hungariae.) Királyi Magyar Természettudományi Társulat.
- OLIVIER A. G. (1789): Entomologie ou histoire naturelle des Insectes, avec leurs caracteres généraux et spécifiques, leur description, leur synonymie, et leur figure enluminée. Coléoptères. Tome premier. – L'Imprimerie de Baudouin, Paris.
- PILLER M. & MITTELPACHER L. (1783): Iter per Poseganam, Slavoniae provinciam mensibus Junio et Julio 1782 susceptum. – Typis Regiae Universitatis, Budae.
- SCOPOLI J. A. (1772): Annus V. Historico-Naturalis. – Hilscher, Lipsiae.
- TOWNSON R. (1797): Travels in Hungary with a short account of Vienna in the year 1793. – Robinson, London.

Robert Townson, and the dawn of Hungarian coleopterology

OTTÓ MERKL

In 1797, ROBERT TOWNSON (1762-1827) published a book entitled „Travels in Hungary with a short account of Vienna in the year 1793” with an Appendix „Entomologia”, in which he listed a number of beetles (Coleoptera). The list comprises 353 numbered taxa (i. e. species and varieties) although the numbering ends with 396 and the sequence of the serial numbers is inconsistent. For instance, 400, 401, 403 and 405 precedes 369, 370 etc. on page 476. Some serial numbers occur twice, while others are missing, for unknown reasons. Unfortunately, he simply listed the species captured or observed by himself during his trip and gave no precise locality data. There is indirect evidence that some species were taken in the Carpathians. For example, *Pachyta quadrimaculata* (*Leptura 4-maculata* by Townson) is extremely rare in the present-day Hungary, but is not uncommon in the conifer belt of the Carpathians. It is clear from Chapter XV that he observed this species in the High Tatra Mts which is now outside of the territory of Hungary.

Townson gave descriptions of 14 new species and some of them, along with a few other species, are depicted in natural size on copper engravings. Binominal nomenclature was used in naming 10 species while in the case of the remaining four the species name was substituted with „Nov. Spec.”. Five of TOWNSON's names are found in the Junk & Schenkling Catalogue (the only complete catalogue of beetles) and these are all junior synonyms of formerly described species. However, nine names are missing in this catalogue. It is believed that some contributors of the Junk & Schenkling Catalogue were unaware of TOWNSON's book or unable to ascertain the validity of TOWNSON's names simply because his descriptions are epigrammatic (as it was usual in early entomological literature), and the drawings are very small. Investigation of the voucher specimens would help to classify the new species but, alas, the whereabouts of his collection is unknown.

As for the early coleopterology in Hungary, TOWNSON's contemporaries include J. CONRAD (1782) who listed 30 beetle species (mainly scarabs) from the region of Sopron. PILLER & MITTELPACHER (1783) published a number of species but this was a result of their two-month trip to Slavonia (now

part of Croatia). An unknown naturalist (Anonymus 1792) reported 74 species from county Bars (now part of Slovakia). The books of SCOPOLI (1772), OLIVIER (1789) and CREUTZER (1799) were focused on descriptions of new species from various countries and included 18, 3 and 2 species from Hungary, respectively, without closer localities. Therefore, the „Entomologia” Appendix of TOWNSON is an important piece of early entomological literature of Hungary, and along with CONRAD's (1782) paper it can be considered the first faunistic list of beetles from present-day Hungary.